

JOHN LOCKE

Náboženstvo a vláda

Všetka moc svetskej vlády sa vzťahuje jedine na svetské záujmy človeka, je obmedzená na správu vecí tohto sveta a nemá nič spoločné so svetom, ktorý príde po smrti.

Zamyslime sa teraz nad tým, čo je cirkev. Cirkev považujem za dobrovoľné spoločenstvo ľudí, ktorí sa spájajú na základe vlastnej dohody za účelom verejného uctievania Boha spôsobom, ktorý považujú za vhodný a účinný na spásu ich duší.

Povedal som, že ide o slobodné a dobrovoľné spoločenstvo. ... Nikto nie je od prírody pripútaný k určitej cirkvi alebo sekte, každý sa dobrovoľne pridáva k tomu náboženskému spoločenstvu, o ktorom je presvedčený, že v ňom našiel prácu a spôsob uctievania, ktorý je Bohu milý. ... Žiaden člen náboženského spoločenstva nemôže byť pripútaný inou väzbou, iba tým, čo vyplýva z určitej predstavy večného života...

...Preto nemôžu byť teoretické názory a takzvané články viery niektorej cirkvi potrebné jedine na to, aby sa v ne verilo, nanútené z moci zákona daného štátu...

Okrem toho by štát nemal zakázať hlásanie alebo vyznávanie teoretických názorov akejkoľvek cirkvi, pretože tieto nesúvisia so svetskými právami subjektov. ... Úlohou zákonov nie je posudzovať pravdu názorov, majú sa však starať o ochranu a bezpečnosť spoločnosti, majetku a osobnosti každého jednotlivca...

Štát však nemôže tolerovať takú cirkev, ktorá je založená na princípe, že všetci jej členovia sa ipso facto odovzdávajú pod ochranu a službu iného panovníka. Takýmto spôsobom by totiž štát ustúpil ustanoveniu cudzej jurisdikcie na svojom území a dovolil by svojim ľuďom, aby boli za istých okolností povolaní do vojenskej služby proti svojej vláde...

Na záver, v žiadnom prípade by sme nemali tolerovať tých, ktorí popierajú existenciu Boha. Sľuby, dohody a prisahy, ktoré spájajú ľudskú spoločnosť, nezaväzujú ateistov. Popretie Boha, hoci len v myšlienkach, uvoľňuje všetky väzby. K tomu treba dodať, že tí, čo svojim ateizmom podkopávajú a ničia všetky náboženstvá, sa nemôžu dovolávať privilégia tolerancie, ktoré patrí práve náboženstvám...

(1989)

HISTÓRIA LIBERALIZMU

JOHN DEWEY

"The History of Liberalism" In Liberalism and Social

Action In Jo Ann Boydston ed.: John Dewey:

Volume 11: The Later Works 1925-1953

(1987, Southern Illinois UP) pp. 5-22.

Po slovensky vyšlo v knihe Rekonštrukcia

Liberalizmu (2001, Kalligram) str. 305-327.

Na liberalizmus tradične útočia tí, ktorí sa bránia spoločenskej zmene. Tí, ktorí si želajú zachovať status *quo*, s ním oddávna zaobchádzajú ako s nepriateľom. Tieto útoky

sú však mierne v porovnaní s obvineniami tých, ktorí chcú drastické zmeny vykonať v priebehu okamihu a ktorí veria, že správnu metódou ako želané zmeny dosiahnuť, je násilne zvrhnúť existujúce inštitúcie. Zo súčasných útokov vyberám dva typické: „Liberál je ten, kto slovné súhlasí so sťažnosťami zo strany proletariátu, ale v kritickom momente vždy zuteká, aby sa ukryl medzi kapitalistami.“ Alebo sa liberál definuje ako „ten, kto v súkromí predstiera radikálne názory, ale kto nikdy podľa nich nekoná kvôli obavám, že stratí *entreé* na

dvory mocných a urodzených“. Takéto výroky by sa dali citovať donekonečna. Naznačujú, že v mysliach mnohých ľudí liberalizmus sedí medzi dvoma stoličkami, takže ho považujú za útočisko tých, ktorí nechcú zaujať rozhodný postoj v prebiehajúcich spoločenských konfliktoch. Je to takzvaná opatrnícka a bezobsažná doktrína a tak ďalej.

Cítenie ľudu je – zvlášť v tejto krajine – záležitosťou, ktorá podlieha rýchlym módnym zmenám. Nie je to tak dávno, čo bol liberalizmus vychvalovaným pojmom; byť liberálom znamenalo byť progresívny, orientovaný na budúcnosť, zbavený predsudkov a vyznačovať sa samými obdivuhodnými vlastnosťami. Napriek tomu si nemyslím, že by sme mali nad zmenami v tomto smere prejsť ako nali obyčajným výkyvom intelektuálnej módy. Tri z veľkých európskych národov rýchlo potlačili občianske slobody, za ktoré liberalizmus statočne bojoval, a iba v niekoľkých krajinách európskeho kontinentu sa s námahou udržiavajú. Je pravda, že ani jeden z týchto národov nemá dlhú históriu vernosti liberálnym ideálom. Nové útoky však pochádzajú od tých, ktorí hlásajú, že im záleží na zmene, nie na zachovaní starých inštitúcií. Je dobre známe, že všetko, za čím stojí liberalizmus, je v čase vojny ohrozené. Vo svetovej kríze sa jeho ideály a metódy napádajú rovnako; šíri sa presvedčenie, že liberalizmus prekvitá len v časoch pekného spoločenského počasia.

Nemôžeme sa vzdať otázky, čo liberalizmus vlastne je; aké prvky trvalej hodnoty – a či vôbec nejaké – obsahuje, a ako sa tieto hodnoty môžu udržiavať a rozvíjať v podmienkach, ktorým súčasný svet čelí. Tieto otázky kladiem aj sám sebe. Chcem zistiť, či je možné, aby bol človek aj naďalej čestne a inteligentne liberálom, a ak bude odpoveď kladná, aký druh liberálnej viery by sa mal dnes šíriť. Keďže usudzujem, že nie som jediný, kto si kládne takéto otázky, predkladám tu závery, ku ktorým ma doviedlo moje skúmanie problému. Ak na jednej strane existuje nebezpečenstvo zbabelosti

a úniku, na druhej strane je to hrozba straty zmyslu pre historickú perspektívu ako aj hrozba unáhlenej kapitulácie pred súčasným krátkodobým trendom či panického zrieknutia sa trvalých a neoceniteľných hodnôt.

Prirodzeným začiatkom nášho skúmania budú úvahy o pôvode a vývoji liberalizmu. Práve tejto téme je venovaná prvá kapitola. Záver, ku ktorému sme dospeli stručným prehľadom histórie, t. j., že liberalizmus mal kľukatý vývoj a mnohokrát predstavoval také rozdielne veci, že nadobúdali až protikladný význam, by sa dal možno predvídať aj bez príliš dlhého skúmania minulosti. No identifikácia a opis dvojznačností, týkajúcich sa vývoja liberalizmu, nám pomôžu pri pokuse určiť jeho význam pre dnešok a zajtrajšok.

Používanie termínov „liberál“ a „liberalizmus“ na označenie konkrétnej sociálnej filozofie sa objavuje až v prvom desaťročí 19. storočia. Ich obsah je však starší. Môže sa odvodzovať už od gréckeho myslenia; niektoré z jeho myšlienok, najmä o dôležitosti voľnej hry inteligencie, sa dajú nájsť pozoruhodne vyjadrené v pohrebnnej reči pripisovanej Periklovi. Z hľadiska súčasnosti však nie je potrebné vracieť sa pred Johna Locka, filozofa „slávnej revolúcie“ z roku 1688. K vynikajúcim stránkam Lockovej verzie liberalizmu patrí, že vlády sa vytvárajú na ochranu práv, ktorými jednotlivci disponujú ešte skôr, než sú ich spoločenské vzťahy politicky organizované. Sú to tie práva, ktoré boli o storočie neskôr spísané v americkej Deklarácii nezávislosti: právo na život, slobodu a hľadanie šťastia. Medzi „prirodzené“ práva, ktoré Locke zvlášť zdôrazňuje, patrí právo na vlastníctvo, ktoré je podľa neho založené na skutočnosti, že jednotlivec sa prostredníctvom svojej práce „spojil“ s určitým prírodným, predtým neprievlastneným predmetom. Tento názor bol zameraný proti daniam z majetku, ktoré zavádzali panovníci bez toho, aby ich odsúhlasili predstavitelia ľudu. Spomínaná Lockova teória vyvrcholila v obhajobe práva

na revolúciu. Ak sú vlády vytvorené na ochranu prirodzených práv jednotlivcov, strácajú nárok na poslušnosť, keď tieto práva napadajú a ničia namiesto toho, aby ich zachovávali; toto je doktrína, ktorá dobre poslúžila cieľom našich predkov v ich vzbu- re proti britskej vláde a ktorá našla široké uplatnenie aj vo Francúzskej revolúcii v roku 1789.

Účinok raného liberalizmu bol jasne poli- tický. Lockovi išlo o zachovanie tolerancie v dobe, keď prevládala neznášanlivosť a prenasledovanie neveriacich bolo takmer zákonom, a keď vojny, občianske či medzi národmi, mali náboženské podfarbenie. Liberalizmus, slúžiac momentálnym potre- bám Anglicka – a potom aj ďalších krajín, kde vznikla potreba nahradiť despotic- kú vládu zastupiteľskou – zanechal neskor- šiemu spoločenskému mysleniu nekom- promisnú doktrínu prirodzených práv jed- notlivcov nezávislých od sociálnej organizá- cie. To dodalo priamy praktický význam staršej, poloteologickej a polometafyzickej koncepcii prirodzeného zákona ako nadradeného pozitívneho zákonu, a pri- nieslo novú verziu starej myšlienky, že prirodzený zákon ako objav rozumu je do- plňkom tohto prirodzeného svetla, ktorým je človek obdarený.

Celá povaha tejto filozofie bola individua- listická v tom zmysle, v akom je individualiz- mus opakom organizovanej spoločenskej činnosti. Trvala na primáte jednotlivca pred štátom nielen v čase, ale aj v zmysle morál- nej autority. Definovala jednotlivca z hľa- diska slobody myslenia a konania, ktorými vopred disponuje nejakým záhadným definitívnym spôsobom, a jedinou úlohou štátu je ochraňovať ich. Aj rozum je vrod- nou danosťou jednotlivca, ktorá sa prejavu- je vo vzájomných morálnych vzťahoch medzi ľuďmi, ale nepotvrďuje sa, ani nerozvíja vďaka týmto vzťahom. Z toho vyplývalo, že štát s tendenciou zasahovať do vrodenných slobôd jednotlivcov sa považoval za veľkého nepriateľa individuál-

nej politickej slobody. Neskorší liberalizmus zdedil túto koncepciu prirodzeného antago- nizmu medzi vládnucim a ovládaným, inter- pretovaného ako prirodzený protiklad medzi jednotlivcom a organizovanou spo- ločnosťou. V myšliach niektorých jednotliv- cov sa ešte stále zachováva predstava, že existujú dve rôzne „sféry“ činnosti a opráv- nených požiadaviek – sféra politickej spo- ločnosti a sféra jednotlivca, a že v záujme toho druhého sa prvé musí všemožne po- tlačiť. Až do druhej polovice 19. storočia sa neobjavila myšlienka, že štát by mohol a mal byť akýmsi nástrojom na ochranu a rozširovanie slobôd jednotlivcov. Túto ne- skoršiu stránku liberalizmu môžeme snád' vytušiť v klauzulách našej ústavy, ktoré udeľujú Kongresu moc zabezpečovať „ve- rejný blahobyť“ i verejnú bezpečnosť¹.

Z uvedeného vyplýva, že Locke zahrnul ekonomický faktor – vlastníctvo – medzi prirodzené práva s politickým zámerom. Avšak Locke zachádza niekedy tak ďaleko, že ako vlastníctvo vymedzuje všetko, čo je obsiahnuté v „živote, politických slobodách a statkoch“; jednotlivec vlastní sám seba, svoj život a svoje činnosti; vlastníctvo v ta- komto širokom zmysle je to, čo by mala po- litická spoločnosť ochraňovať. Dôležitosť, pripisovaná v oblasti politiky právu na vlast- nictvo, mala bezpochyby vplyv na neskor- šie, zásadne ekonomické vymedzenie libe- ralizmu. Locka však zaujímalo vlastníctvo, ktoré už niekomu patrilo. O storočie neskôr sa priemysel a obchod vo Veľkej Británii rozrástli natoľko, že záujem sa sústredil viac na produkciu bohatstva než na jeho vlast- nenie. Táto koncepcia práce ako zdroja vlastníckych práv sa až tak veľmi nezaobe- rala ochranou majetku pred konfiškáciou zo strany panovníka (toto právo bolo v Anglic- ku prakticky zabezpečené), ako skôr poža- dovaním a zdôvodňovaním slobody užívať a investovať kapitál, ako aj práv pracujúcich na voľný pohyb a na hľadanie nových spô- sobov zamestnania – teda požiadaviek za- mietaných všeobecným právom, ktoré po-

chádzalo ešte z polofeudálnych čias. Staršiu ekonomickú koncepciu pokojne možno nazvať statickou; zaoberala sa majetkom a statkami. Novšia ekonomická koncepcia bola dynamická. Zaoberala sa uvoľnením produktivity a obchodu spod ťažkopádneho komplexu obmedzení, ktoré mali platnosť zákona. Nepriateľom už viac nebolo svojevoľné konanie typické pre panovníkov. Bol ním celý systém všeobecného práva a súdnej praxe v jeho nepriaznivom pôsobení na slobodu práce, investovania a obchodu.

Transformácia raného liberalizmu, ktorá sa uskutočnila kvôli týmto novým záujmom, je taká obrovská, že jej príbeh musíme podať trochu detailnejšie. Starostlivosť o politickú slobodu a jednotlivca, ktorá bola základom lockovského liberalizmu, pretrvala; inak by novšia teória nebola liberalizmom. Politická sloboda však nadobudla úplne iný praktický význam. V konečnom dôsledku sa dosiahlo podriadenie politickej činnosti ekonomickej; spojenie prirodzených zákonov so zákonmi výroby a výmeny a úplne nový význam predošlej koncepcie rozumu. Meno Adama Smitha je neoddeliteľne späté s počiatkami tejto transformácie. Aj keď má ďaleko k tomu, aby bol bezvýhradným prívržencom myšlienky *laissez-faire*, tvrdil, že činnosť jednotlivcov, čo najviac oslobodená od politických obmedzení, je hlavným zdrojom spoločenského blahobytu a konečným prameňom spoločenského rozvoja. Tvrdil, že v každom jednotlivcovi existuje „prirodzená“ či vrodená tendencia zlepšovať svoj vlastný stav prostredníctvom vynakladania námahy (práce), aby uspokojil svoje prirodzené potreby. Spoločenský blahobyt sa dosahuje tým, že súhrnný, ale neusmerňovaný a neplánovaný výsledok súčtu celého množstva individuálnych úsilí rozmnožuje tovary a služby, ktoré sú ľuďom davané k dispozícii kolektívne ako spoločnosti. Tento prírastok tovaru a služieb vytvára nové potreby a vedie k vynakladaniu nových druhov produktívnej energie. Impulz na výmenu či „výmenný

obchod“ nie je len prirodzený, ale jednotlivci sa procesmi výmeny uvoľňujú od nevyhnutnosti pracovať, aby uspokojili všetky svoje individuálne potreby; prostredníctvom delby práce sa nesmierne zvyšuje produktivita. Slobodné ekonomické procesy takto roztáčajú nekonečnú špirálu stále väčších zmien, a úsilie jednotlivcov o osobný rozvoj a osobný zisk pod vedením „neviditeľnej ruky“ (ako ekvivalentu doktríny vopred ustanovenej harmónie, takej drahej osemnástemu storočiu) vyúsťuje do spoločenského úžitku a vytvára stále užšie pletivo vzájomne závislých záujmov.

Myšlienky a ideály novej politickej ekonómie boli v zhode s rastom priemyslu, ktorý bol v Anglicku markantný ešte pred vynájdením parného stroja, a rýchlo sa šíril. Ich sila sa ďalej rozvinula, keď v dôsledku nahradenia ľudskej energie mechanickou nastala veľká priemyselná a obchodná expanzia Anglicka, najprv v textilnom priemysle a potom aj v iných oblastiach. Pod vplyvom priemyselnej revolúcie dostal starý argument proti politickej činnosti ako spoločenskému faktoru novú formu. Takáto činnosť nebola len zasahovaním do individuálnej politickej slobody, ale bolo to vlastne sprisahanie proti zdrojom spoločenského pokroku. Lockovská myšlienka prirodzených zákonov dostala oveľa konkrétnejší, bezprostrednejší praktický význam. Prirodzený zákon sa stále považoval za niečo fundamentálnejšie než zákon vytvorený človekom, ktorý je v porovnaní s ním umelý. Prirodzené zákony však stratili svoj pradávny morálny význam. Stotožnili sa so zákonmi voľnej priemyselnej výroby a voľnej obchodnej výmeny. Ibaže Adam Smith nie je autorom tejto myšlienky. Prevzal ju od francúzskych fyziokratov, ktorí – ako napovedá sám termín – verili vo vládu spoločenských vzťahov podľa prirodzeného zákona a stotožňovali prirodzený zákon s ekonomickým.

Francúzsko bolo poľnohospodárskou krajinou a ekonómia fyziokratov sa zrodila

VOLTAIRE

Rozum a tolerancia

Účinným prostriedkom na znižovanie počtu fanatikov, ak ešte nejakí existujú, je liečenie tejto choroby rozumom, ktorý pomaly, ale neomylné, osvecuje ľudí. Rozum je nežný a ľudský. Inšpiruje ústretovosť, potláča nezhody a posilňuje cnosti; dokáže ľudí presvedčiť, že dodržiavanie zákonov je príťažlivejšie ako ich vynucovanie silou.

...

Hypotetické právo netolerancie je absurdné a barbarské. Je to právo tigrov; nie, dokonca je ešte omnoho horšie, pretože tiger poľuje len preto, aby získal potravu, zatiaľ čo my sa navzájom ničíme kvôli paragrafom. ...

Podľa môjho návrhu by teda každý občan mal mať právo slobodne nasledovať vlastný rozum a veriť v to, čo mu jeho osvietený alebo pomýlený rozum diktuje? Samozrejme, ak tým neruší verejný poriadok. Nie je dôležité, či niekto verí alebo neverí, dôležité je, či rešpektuje zvyklosti svojej vlasti...

Na dôkaz toho, že kresťania by sa mali navzájom tolerovať, ba vidieť vo všetkých ľuďoch svojich bratov, netreba byť majstrom v presvedčaní. Pýtate sa, prečo je Turek, Číňan alebo Žid mojím bratom? Istotne je, nie sme vari všetci deťmi jedného otca, stvoreniami jedného a toho istého Boha?

(1673)

a formulovala v záujme poľnohospodárstva a ťažby surovín. Podľa nich je pôda zdrojom všetkého bohatstva; z nej pochádza v konečnom dôsledku všetka skutočná produktívna sila. Priemysel, na rozdiel od poľnohospodárstva, iba mení tvar toho, čo poskytuje príroda. Hnutie bolo pôvodne protestom proti vládnym opatreniam, ktoré ochudobňovali poľnohospodárov a obohacovali lenivých parazitov. Jeho základnou filozofiou však bola myšlienka, že ekonomické zákony sú pravé prirodzené zákony, kým ostatné zákony sú umelé, a preto sa majú podľa možnosti obmedziť natoľko, ako sa len dá. V ideálnej spoločnosti by sa politická organizácia utvárala podľa ekonomického vzoru, daného prírodou. *Ex natura, jus.*

Locke si myslel, že zdrojom bohatstva je práca, nie pôda. Anglicko prechádzalo od agrárnej spoločnosti k industriálnej. Francúzska doktrína ako taká nezapadala do anglickej scény. Neexistovala však žiadna veľká prekážka, aby sa základný ideál totožnosti prirodzeného zákona s ekono-

mickým zákonom nepreniesol do formy vyhovujúcej potrebám priemyselnej spoločnosti. Prechod od pôdy k práci (výdaju energie na uspokojenie potrieb) vyžadoval zo strany filozofie ekonomiky len to, aby sa pozornosť sústredila skôr na ľudskú prirodzenosť, než na materiálnu prírodu. Psychologické zákony, založené na ľudskej prirodzenosti, sú práve také prirodzené ako akékoľvek zákony, založené na pôde alebo neživej prírode. Pôda je sama osebe produktívna len vďaka práci, vynaloženej pri uspokojovaní prirodzených ľudských potrieb. Sám Adam Smith sa príliš nezaujímal o vypracovanie a formulovanie zákonov ľudskej prirodzenosti. Otvorene sa však spoliehal na jeden z prirodzených ľudských sklonov – sympatiu, v ktorej našiel základy morálky, a využil aj ďalšie prirodzené impulzy – inštinkty – na vylepšenie pomerov jednotlivca a na výmenu, ktoré urobil základmi svojej ekonomickej teórie. Keď sa zákony pôsobenia týchto prirodzených tendencií oslobodia od umelých obmedzení, stanú sa prirodzenými zákonmi, podľa

ktorých ľudia vo svojich vzájomných vzťahoch konajú. Uplatnenie sympatie v zhode s rozumom (t. j. v Smithovej koncepcii zo stanoviska nestranného pozorovateľa) je normou mravného konania jednotlivcov. Štát sa však nemôže odvolávať na sympatie. Môže však uplatňovať opatrenia, ktoré pôsobia na motív súkromného záujmu. Túto požiadavku najefektívnejšie naplňa vtedy, keď postupuje tak, aby ochránil jednotlivcov pri uplatňovaní ich prirodzeného súkromného záujmu. Tieto myšlienky, obsiahnuté implicitne u Smitha, zexplicitnili jeho nástupcovia: čiastočne klasická škola ekonómie, a čiastočne Bentham a Millovci, otec a syn. Značnú dobu pracovali tieto dve školy ruka v ruke.

Ekonómia rozvinuli princíp voľnej ekonomickej činnosti jednotlivcov; keďže táto sloboda sa stotožňovala s absenciou štátneho zasahovania, považovaného za narušenie prirodzenej slobody, výsledkom bolo sformovanie liberalizmu *laissez-faire*. Bentham vniesol rovnakú koncepciu, aj keď z iného uhla pohľadu, do silného hnutia za reformu všeobecného práva a súdnictva prostredníctvom legislatívnej činnosti. Millovci rozvinuli psychologický a logický základ obsiahnutý v teóriách ekonómov a Benthama.

Začnem Benthamom. Existujúci právny systém bol úzko spätý s politickým systémom, založeným na prevahe veľkých pozemkových vlastníkov prostredníctvom nahnitého systému privilégií. Pôsobenie nových priemyselných síl vo výrobe i obchode bolo takmer v každom bode obmedzované a narúšané množstvom ciel, ktoré tvorili jadro všeobecného práva. Bentham nepristupoval k tejto situácii z pozície slobody jednotlivca, ale z hľadiska pôsobenia týchto obmedzení na šťastie jednotlivcov. Každé obmedzenie slobody je ipso facto prameňom utrpenia a obmedzovaním pôžitkov, ktoré by inak mohli užívať. Preto bol efekt obidvoch doktrín rovnaký do tej miery, pokiaľ sa týkal legitímnych oblastí činnosti

štátu. Benthamov útok mieril priamo – nie nepriamo ako teória ekonómov – na všetko, čo v existujúcom práve a súdnictve spôsobovalo zbytočné utrpenie a čo obmedzovalo jednotlivcov pri dosahovaní pôžitkov. Navyše, jeho psychológia premenila podnet na vylepšenie pomerov jednotlivca, na ktorom staval Adam Smith, na doktrínu, že túžba po pôžitku a odpor k bolesti sú jedinými silami, ktoré riadia ľudské konanie. Následne sa rozpracovala aj politická a právna stránka psychologickéj teórie, obsiahnutej už v myšlienke, že priemysel a obchod sa riadia túžbou po zisku. Okrem toho, neustále rozširovanie výroby a obchodu viedlo k silným triednym záujmom, ktoré presahovali aj novú verziu liberalizmu. Toto tvrdenie neznamená, že samotných intelektuálnych vodcov nového liberalizmu poháňala nádej na materiálny zisk. Naopak, v protiklade k teóriám, ktoré hlásali, tvorili skupinu, oduševňovanú prekvapujúco ne-sebeckým duchom. Ich úplná nezainteresovanosť na bezprostredných záujmoch trhu ich oslobodzovala od nízkosti a krátkozrakosti, ktorou sa vyznačovala trieda obchodníkov – trieda, o ktorej sa John Stuart Mill vyjadroval ešte trpkšie ako Adam Smith. Táto sloboda im umožnila odhaliť a pomenovať rodiace sa hnutia tých čias – čo je úloha, ktorá definuje skutočné poslanie vrstvy intelektuálov v ktorejkoľvek dobe. Mohli však zostať aj hlasmi volajúcimi na púšti, keby sa to, čo hlásali, nezhodovalo so záujmami triedy, ktorej prestíž a moc neustále rástli.

Podľa Benthama, kritériom všetkého práva a každého administratívneho úsilia je jeho vplyv na mieru šťastia čo najväčšieho množstva ľudí. V hodnotení tejto miery sa má každý jednotlivec počítať ako jeden a iba ako jeden. Už samotná formulácia doktríny bola útokom na každú nerovnosť postavenia, ktorú schvaľoval zákon. V skutočnosti to malo znamenať, že normou politickej činnosti vo všetkých jej oblastiach by bolo blaho jednotlivca. V praxi, aj keď nie

úplne v duchu Benthamovho výslovného chápania, to presúvalo pozornosť od blaha, ktoré už jednotlivci mali, k tomu, ktoré by dosiahli, keby nastala radikálna zmena spoločenských inštitúcií, pretože existujúce inštitúcie umožňovali len malému množstvu jednotlivcov užívať svoje pôžitky na úkor biedy oveľa väčšieho počtu. Hoci sám Bentham predpokladal, že zmeny, ktoré by sa mali urobiť v právnych a politických inštitúciách by mali byť najmä negatívne, ako napríklad odstránenie vykorisťovania, korupcie a nerovnosti, predsa však (ako uvidíme neskôr), v jeho základnej doktríne nebolo nič, čo by stálo v ceste využívaniu štátnej moci konštruktívnemu a pozitívnemu vytváraniu nových inštitúcií, ak by sa ukázalo, že by efektívnejšie prispievali k blahu jednotlivcov.

Benthamovo najznámejšie dielo sa nazýva Princípy morálky a zákonodarstva². V jeho chápaní tvoria „morálka a zákonodarstvo“ v skutočnosti jediný pojem. Bola to morálka zákonodarstva, politickej činnosti všeobecne, ktorou sa zaoberal, majúť jediné jednoduché kritérium – určenie jej efektívnosti podľa vplyvu na najväčšie možné šťastie najväčšieho možného počtu ľudí. Nepretržite pracoval na odhaľovaní zneužívania existujúceho právneho systému a jeho dôsledkov na súdnictvo, občianske, trestné a správne právo. Vo viacerých svojich dielach dôsledne útočil na každé takéto zneužívanie. Účinok jeho útokov začal narastať, keď vo svojej dôslednej kritike aplikoval svoj jednoduchý princíp. Bol, treba povedať, prvým veľkým škandalizátorom na poli práva. Bol však aj niečo viac než len to. Kedykoľvek videl nedostatok, navrhoval nápravu. Bol vynálezcom v práve a administratívne tak, ako ktorýkoľvek jeho súčasník v mechanickej výrobe. Povedal o sebe, že jeho cieľom bolo „rozšíriť experimentálnu metódu logiky z fyzikálnej oblasti do morálnej“ – mieniac v súlade s anglickým mysliteľom 18. storočia pod morálnym ľudské. Takisto porovnával svoju vlastnú prácu

s tým, čo robili fyzici a chemici na poli vynachádzania prístrojov a procesov, ktoré zvyšovali ľudský blahobyť. To znamená, že neobmedzoval svoju metódu len na logiku; tú využíval iba kvôli zavádzaniu zmien od skutočnej praxe. História nepozná plodnejšiu myseľ pri tvorbe právnych a administratívnych plánov. Graham Wallas o ňom a o jeho škole napísal: „Skutočnosť, že pokles moci britskej aristokracie v roku 1832 nevedol ani k spoločenskej revolúcii či administratívne chaosu doma, ani k rozpadu nového Britského impéria vo svete, je vo veľkej miere následkom politickej vynaliezavosti – reformy miestnej správy, otvorenej konkurencie v štátnej službe, zdravej vedy a policajnej administratívy, samosprávy kolónii, indickej administratívnej reformy – ktoré Benthamovi žiaci buď našli v jeho spisoch, alebo vyvinuli po jeho smrti jeho metódami.“³

Benthamovo dielo je napriek podstatným nedostatkom v základoch jeho teórie ľudskej prirodzenosti príkladom toho, že liberalizmus v sebe neobsahuje nič, čo by ho nútilo k nemohúcnosti, iba ak k reformizmu. Benthamov vplyv je dôkazom, že liberalizmus môže byť hybnou silou radikálnych spoločenských zmien – za predpokladu, že spojí schopnosť odvážneho a celostného spoločenského inovátorstva s detailným štúdiom podrobností a s odvahou konať. História právnych a administratívnych zmien vo Veľkej Británii počas prvej polovice 19. storočia je hlavne históriou Benthama a jeho školy. Myslím, že pre liberalizmus dneška a zajtrajška je významná skutočnosť, že jeho skupina v nijakom širšom meradle nepozostávala z politikov, zákonodarcov alebo štátnych úradníkov. Podľa amerického úslovia „Nechajte Georgea, nech to urobí!“⁴ liberáli tejto krajiny sú odkázaní predpokladať a dúfať, že nejaká vláda, keď sa dostane k moci, prevezme vedenie pri formulovaní a riadení liberálnej politiky. Nevieť o ničom takom z histórie, čo by oprávňovalo takúto vieru a nádej.

Musí sa vytvoriť liberálny program a to veľmi konkrétny, mimo bezprostredného dosahu vplyvu štátu a pod dohľadom verejnosti ešte skôr, než nastúpi priama politická činnosť dôsledne liberálneho druhu. Toto je jedna z lekcí, ktorú si musíme vziať z liberalizmu začiatku devätnásteho storočia. Bez základu kompetentnej politickej inteligencie môže priama akcia v záujme otvorených liberálnych cieľov vyústiť do ďalšej politickej nezodpovednosti.

Benthama priviedla jeho teória k názoru, že každá organizovaná činnosť sa má posudzovať podľa dôsledkov, ktorými vplyva na život jednotlivcov. Jeho psychológia bola však dosť primitívna. Priviedla ho k predstave dôsledkov ako atomárnych jednotiek pôžitku a strasti, ktoré sa dajú algebricky sčítať. Práve tomuto aspektu jeho doktríny venovali neskorší autori, najmä moralisti, v prevažnej väčšine kritickú pozornosť. Avšak tento konkrétny aspekt jeho teórie, ak sa naň pozeráme z perspektívy dejín, je len vedľajším produktom. Jeho trvalým prínosom je myšlienka, že úrady, inštitúcie, zákony, spoločenské systémy sa majú posudzovať na základe dôsledkov, ktoré dopadajú na jednotlivcov tvoriacich spoločnosť. Kvôli tomuto dôrazu na dôsledky napísal kratšie dielo o zásadách obidvoch škôl, ktoré dominovali anglickému politickému mysleniu predtým⁵. Takmer opovrhujúco mávol rukou nad konzervatívnou školou, ktorá videla zdroj spoločenskej múdrosti vo zvykoch a tradíciách minulosti. Protiklad tejto školy sú tí empiristi súčasnosti, ktorí útočia na každé nové a inovatívne opatrenie a politiku preto, že nie je posvätená skúsenosťou, pričom to, čo skutočne rozumejú pod „skúsenosťou“ sú šablóny myslenia pochádzajúce z minulosti, ktorá už neexistuje.

Bentham však rovnako agresívne útočil na tú stránku raného liberalizmu, ktorá sa zakladala na koncepcii vrodzených prirodzených práv, pokračujúc tak v smere, ktorý udal David Hume. Prirodzené práva

a prirodzené slobody existujú iba v ríši mytologickej spoločenskej zoológie. Ľudia neposlúchajú zákony len preto, lebo si myslia, že sú v súlade so schémou prirodzených práv. Poslúchajú ich, pretože veria – či už oprávnene alebo nie – že dôsledky poslušnosti sú vcelku lepšie ako dôsledky neposlušnosti. Ak sa dôsledky určitého pravidla stanú príliš neznesiteľné, protestujú. Rozumný súkromný záujem bude nabádať panovníka, aby príliš nepokúšal trpezlivosť poddaných. Rozumný súkromný záujem bude občanov viesť k tomu, aby – kým je to len možné – pokojnými prostriedkami dosahovali zmeny, ktoré budú pôsobiť na také rozdelenie politickej moci a verejnosti, ktoré povedie politické autority k tomu, aby pracovali radšej v prospech záujmov ľudí, ako proti nim. To je situácia, o ktorej si Bentham myslel, že sa realizuje zastupiteľskou vládou a zakladá sa na ľudovom hlasovaní. V každom prípade nie prirodzené práva, ale dôsledky na život jednotlivcov sú kritériom a mierou politického konania a myslenia.

Pretože liberalizmus ekonómov a benthamovcov sa prispôbil vtedajším podmienkam vo Veľkej Británii, vplyv liberalizmu Lockovej školy poblebol. Okolo roku 1820 prakticky vymrel. Oveľa dlhšie však trval jeho vplyv v Spojených štátoch. Nemali sme žiadneho Benthama a nie je isté, či by mal nejaký vplyv, keby sa bol objavil. Okrem hnutia za kodifikáciu zákona je v tejto krajine ťažké nájsť stopy Benthamovho vplyvu. Ako som už uviedol, Lockova filozofia niesla v sebe rovnaký postoj k revolte amerických kolónií, aký zaujala k britskej revolúcii takmer storočie predtým. Približne až do Občianskej vojny boli Spojené štáty prevažne agrárne. Keď sa stali industrializovanými, filozofia politickej slobody jednotlivca, vyjadrená najmä slobodným uzatváraním obchodov, poskytovala doktrínu, ktorú potrebovali tí, čo riadili ekonomický systém. Slobodne ju využívali aj sudy pri vyhlasovaní neústavnej legis-

latívy, ktorá obmedzovala túto slobodu. Lockove myšlienky, stelesnené v Deklarácii nezávislosti, boli spriaznené s našimi priekopníckymi podmienkami, ktoré dávali jednotlivcom možnosť kliesniť si svoju vlastnú cestu. Na politickú činnosť pomýšľali iba tí, ktorí žili v pohraničných oblastiach. Politická kariéra sa často len ako doplnok spájala s činnosťou jednotlivcov pri kliesnení si vlastnej cesty. Evanjelium svojpomoci a súkromnej iniciatívy sa uskutočňovalo tak spontánne, že nepotrebovalo žiadnu špeciálnu intelektuálnu podporu. Napokon, neexistovalo feudálne zázemie, ktoré by bolo špeciálnou hybnou silou benthamovského systému právnej a administratívnej reformy.

Spojené štáty zaostávali v rozvoji spoločenskej legislatívy za Veľkou Britániou o viac ako generáciu. Sudca Holmes⁶ považoval za nevyhnutné pripomínať svojim kolegom, že koniec-koncov *Sociálna statika* od Herberta Spencera sa v americkej ústave neuzákoniла. Veľká Británia si z veľkej časti pod vplyvom benthamovcov vybudovala riadnu štátnu službu, nezávislú od kontroly politických strán. U nás politické výhody rovnako ako ekonomické finančné odmeny získaval najpodnikavejší konkurent; víťazovi patrí korisť. Princíp maximálneho dobra pre maximálne množstvo ľudí smeroval vo Veľkej Británii k ustanoveniu prevahy národných záujmov nad miestnymi. Politické dejiny Spojených štátov sú však z veľkej časti záznamom o nadvláde regionálnych záujmov. Náš zápal za vytváranie zákonov by sa dal spojiť s Benthamovým princípom „všeobecnej kompetencie“ legislatívneho orgánu. My sme však nikdy nebrali príliš vážne zákony, ktoré sme vytvárali, takže v našej histórii chýbalo to, čo by sa dalo porovnať s dôležitou administratívou, akú jej pripisovala anglická utilitaristická škola.

Spomenul som dve školy liberalizmu vo Veľkej Británii, školu ekonómov a utilitaristov. Na začiatku kráčali tou istou cestou.

Ďalšia história liberalizmu v tejto krajine bola vo veľkej miere záležitosťou rastúcej divergencie, a nakoniec otvoreného rozchodu. Kým sám Bentham bol na strane klasických ekonómov, jeho princíp hodnotenia podľa dôsledkov ako taký smeroval k opačnej aplikácii. Samotný Bentham usiloval o rozšírenie verejnej edukácie a činnosti v záujme verejného zdravotníctva. Keď odmietol doktrínu neodškriepiteľných individuálnych prirodzených práv, teoreticky odstránil prekážku pozitívnej činnosti štátu všade tam, kde sa dokázateľne dosiahne všeobecné blaho. Dicey vo svojom Práve a verejnej mienke v Anglicku⁷ ukázal, že kolektivistická legislatívna politika začala získavať podporu prinajmenšom po roku 1860. Prirodzene, bolo to podmienené reformnými návrhmi zákonov, ktoré značne rozšírili základňu volebného práva. Použitie vedeckej metódy, aj keď sporadické a slabé, podporilo štúdium skutočných dôsledkov a napomohlo formovať legislatívnu politiku, zameranú na lepšie dôsledky, než aké prinášali existujúce inštitúcie. V každom prípade, spolu s vplyvom benthamovcov to veľmi oslabilo predstavu, že Rozum je pradávna majestátna sila, ktorá odhaľuje najvyššie pravdy. Smerovalo to k tomu, že sa pokladal za faktor skúmania konkrétnych situácií a projekcie opatrení na ich vylepšenie.

Vôbec však nechcem vytvárať dojem, že tendencia prechodu od individualistického ku kolektivistickému liberalizmu bola priamym výsledkom utilitarizmu. Naopak, sociálnu legislatívu podporovali najprv toryovci, ktorí tradične nemali v láske priemyselnú vrstvu. Liberalizmus benthamovcov nebol zdrojom továrenských zákonov, zákonov na ochranu detí a žien, ich práce v baniach, zákonov o odškodnení robotníkov a zodpovednosti zamestnávateľov, o skrátení pracovného času, o podpore v nezamestnanosti a zákonníka práce. Všetky tieto opatrenia boli v rozpore s myšlienkou slobody obchodovania, presadzovanou liberaliz-

mom *laissez-faire*. Keď bola toryovská strana hlavnou silou vo vláde, poskytla týmto opatreniam najvyššiu podporu z intelektuálnej a emocionálnej strany aj dobročinnosť spolu s evanjelickou pietou a romantizmom. Nijaké vysvetlenie vzostupu dobročinného čtenia ako faktoru vytvorenia nových pravidiel v priemysle by nebolo úplné, keby sme neuviedli mená náboženských vodcov z radov disidentov, ale aj oficiálnej cirkvi. Na um mi prichádzajú mená ako Wilberforce, Clarkson, Zachary, Macaulay, Elizabeth Fryová, Hannah Moreová ako aj Lord Shaftesbury. Odborové zväzy získavali moc a existovalo aj aktívne socialistické hnutie, reprezentované Robertom Owenom. No napriek týmto hnutiam, či spolu s nimi musíme mať na zreteli, že liberalizmus sa spája s ušľachtilosťou názorov takisto ako so slobodou presvedčenia a konania. Duch a význam liberalizmu však postupne prešiel zmenou. Oddelil sa od ducha *laissez-faire* a spojil sa s uplatnením činnosti štátu na pomoc tým, ktorí sú v ekonomickej núdzi. Až na malú skupinku prívržencov raného liberalizmu, myšlienky a politika spomínaného typu u nás prakticky definovali význam liberálneho presvedčenia. Americký liberalizmus v podobe politického progresivizmu zo začiatku tohto storočia mal tak málo spoločného s britským liberalizmom prvej polovice minulého storočia, že stál vlastne proti nemu.

Zvláštnu zmienku si zaslúži vplyv romantizmu rôznymi spôsobmi stelesnený Coleridgom, Wordsworthom, Carlylom a Ruskinom. Títo muži boli spravidla politicky spätí s toryovskou stranou, ak nie aktívne, tak aspoň ako sympatizanti. Všetci romantici boli energickými odporcami dôsledkov industrializácie Anglicka a nasmerovali svoje útoky na ekonómov a benthamovcov, ktorých v rozhodujúcej miere považovali za zodpovedných za tieto dôsledky. Coleridge zdôrazňoval význam tradičných inštitúcií v protiklade k odovzdá-

vaniu sa nekoordinovanej individuálnej činnosti. Tieto inštitúcie boli podľa neho prostriedkom, ktorý ako jediné spoločenské puto drží ľudí pohromade, zabezpečujúc súlad ich myslí a cieľov. Je to sila, ktorá chráni ľudské vzťahy pred rozpadom na zhluk oddelených a konfliktných atómov. Coleridgovo dielo a práca jeho nasledovníkov sú silnou protiváhou antihistorickej benthamovskej školy. Hlavným vedeckým záujmom 19. storočia sa potom stala história, vrátane evolúcie. Coleridge nebol historikom; nemal žiadny veľký záujem o historické fakty. Mal však hlboký zmysel pre poslanie veľkých historických inštitúcií. Wordsworth kázal evanjelium návratu k prírode; prírode v podobe riek, údolí, hôr a duše jednoduchého ľudu. Implicitne – a neraz aj explicitne – útočil na industrializáciu ako na veľkého vnútorného i vonkajšieho nepriateľa prírody. Carlyle viedol neustály boj proti utilitarizmu a existujúcemu sociálno-ekonomickému poriadku, ktorý súhrnne charakterizoval ako „stráženu anarchiu“. Volal po režime so spoločenskou autoritou, ktorá by nastolila spoločenské väzby. Ruskin kázal o spoločenskom význame umenia a pripojil k tomu teoretické i praktické odsúdenie celého vládnuceho systému ekonomiky. Estetickí socialisti školy Williama Morrisa udomácnili jeho učenie medzi ľudovými masami.

Romantické hnutie hlboko ovplyvnilo niektorých z tých, ktorí vyrástli v najužšom spojení so skupinou liberalizmu *laissez-faire*. Intelektuálny vývoj Johna Stuarta Milla bol hrdinským, hoci neúspešným bojom o zmierenie doktrín, ktoré takmer ešte v detstve prevzal od svojho otca, s pocitom ich prázdnoty v porovnaní s hodnotami poézie, tradičných historických inštitúcií a vnútorného života, ako ich zobrazovali romantici. Bol veľmi citlivý na surovosti okolitého života a na jeho nízku intelektuálnu úroveň, a medzi týmito dvoma charakteristickými rysmi videl súvislosť. Raz dokonca zašiel tak ďaleko, že povedal, ako sa teší na

príchod doby „keď sa rozdelenie produktov práce... uskutoční na základe dohody podľa uznávaného princípu spravodlivosti.“ Tvrdil, že existujúce inštitúcie sú iba provizórne, a že „zákony“, ovládajúce rozdelenie bohatstva nie sú sociálne, ale sú ľudským vynálezom a je na človeku, aby ich aj menil. Medzi filozofiou, stelesnenou v takýchto výrokoch, a jeho starším tvrdením, že „jediný cieľ, na základe ktorého má ľudstvo individuálne či kolektívne právo zasahovať do slobody konania ktorejkoľvek osoby, je sebaobrana“, leží veľká priepasť. Na uskutočnenie tejto zmeny mala rozhodujúci vplyv romantická škola.

Na zmenu raného liberalizmu okrem toho pôsobila aj ďalšia intelektuálna sila, ktorá otvorila vyznávala liberálne ciele, hoci v tom istom čase na raný liberalizmus útočila. Meno Thomasa Hilla Greena nie je mimo odborných filozofických kruhov veľmi známe.⁸ Bol však prvým, kto uviedol v Anglicku v ucelenej podobe organický idealizmus, ktorý vznikol v Nemecku, a to najmä ako reakcia na fundamentálnu filozofiu individualistického liberalizmu a individualistického empirizmu. Samotného Johna Milla veľmi trápili následky, ktoré vyplývali z psychologickéj doktríny asociativizmu. Mentálne väzby v myslení a usudzovaní, ktoré sú produktom vonkajších vzťahov, sa dajú ľahko zlomiť, keď sa zmenia okolnosti. Morálne a spoločenské dôsledky hrozia deštrukciou všetkých stabilných základov viery a spoločenských vzťahov. Green a jeho nasledovníci odhalili túto slabinu vo všetkých fázach atomistickej filozofie, ktorá sa vyvinula pod takzvaným empirizmom ranej liberálnej školy. Kritizovali bod po bode takmer každú časť teórie mysle, poznania a spoločnosti, ktorá vyrástla na základoch Lockovho učenia. Tvrdili, že realitu prírody, mysle a spoločnosti tvoria *vzťahy*. No Green a jeho nasledovníci na rozdiel od romantickéj školy zostali verní ideálom liberalizmu; koncepcii všeobecného dobra ako kritéria politickej organizá-

cie a politiky; slobode ako najväčšiemu rysu a hlavnému znaku individuality, ako aj nároku každého jednotlivca na plné rozvinutie jeho schopností. Usilovali o koncepciu neotrasiteľných objektívnych základov pre tieto morálne tvrdenia v samej povahe vecí namiesto toho, aby ich zakladali na vratkej pôde pocitov izolovaných ľudských bytostí. Vzťahy, ktoré tvoria základnú povahu vecí, sú podľa nich vyjadrením objektívneho Rozumu a Ducha, na ktorých stoja príroda a ľudská myseľ.

Idealistická filozofia učila, že ľudí držia pohromade vzťahy pochádzajúce z absolútneho svetového ducha, ktorého sú manifestáciou. Z toho vyplývalo, že základom spoločnosti a štátu je všeobecná inteligencia a cieľ, nie moc ani súkromný záujem. Štát je mravný organizmus, jedným z orgánov ktorého je vláda. Iba účasťou na všeobecnej inteligencii a podielom na spoločnom ciele, teda pri práci na spoločnom dobre môžu jednotlivé ľudské bytosti realizovať svoju vlastnú individualitu a stať sa skutočne slobodné. Štát je len jedným z mnohých orgánov Ducha a Vôle, ktorý drží všetko pohromade a robí z ľudí jeho členov. Nevytvára morálny nárok jednotlivcov na plné uskutočnenie ich možností ako prostriedkov objektívneho vedomia a cieľa. Navyše motívy, na ktoré sa môže priamo odvolávať, nie sú tie najvyššie. Úlohou štátu však je ochraňovať všetky formy a podporovať všetky vzory ľudských spoločenstiev, v ktorých sú stelesnené morálne požiadavky členov spoločnosti a ktoré slúžia ako prostriedky dobrovoľnej sebarealizácie. Jeho úloha je negatívna – odstraňovať prekážky, ktoré stoja v ceste jednotlivcom, uvedomujúcim si, čo sú, i pozitívna – podporovať verejnú edukáciu. Kým štát túto úlohu neplní, nie je štátom. Títo filozofickí liberáli poukazovali na ekonomické a politické obmedzenia, ktoré bránili mnohým, pravdepodobne väčšine jednotlivcov, v dobrovoľnej inteligentnej činnosti, prostredníctvom ktorej by sa stali tým, čím by sa

mohli stať. Učenie tejto novej liberálnej školy ovplyvnilo myslenie a konanie mnohých, hoci sa nezaťažovali filozofickou doktrínou, na ktorej sa zakladala. Pomohlo prekonať myšlienku, že sloboda je niečo, čím jednotlivci disponujú ako hotovým majetkom, ale aj vstúpiť ideu, že je to niečo, čo treba dosiahnuť, aj keď možnosť dosiahnutia sa ukazuje byť podmienená inštitucionálnym prostredím, v ktorom jednotlivci žijú. Títo noví liberáli podporovali myšlienku, že štát je zodpovedný za vytváranie inštitúcií, v rámci ktorých môžu jednotlivci efektívne uskutočňovať svoje možnosti.

Takto sa z rôznych zdrojov a pod rôznymi vplyvmi vytvorilo vnútorné rozštiepenie liberalizmu. Táto trhlina je jednou z príčin dvojnásobnosti, na ktorú liberalizmus stále trpí a ktorá vysvetľuje jeho rastúcu nemožnosť. Ešte vždy existujú tí, čo sa nazývajú liberálmi, ale liberalizmus definujú v zmysle starého protikladu medzi oblasťou organizovanej spoločenskej činnosti a oblasťou čisto individuálnej iniciatívy a úsilia. V mene liberalizmu žiarlia na každé rozšírenie činnosti štátu. Môžu s nevoľou pripúšťať potrebu určitých krokov na ochranu a zmiernenie, ku ktorým štát siaha v časoch veľkého sociálneho tlaku, no sú presvedčenými nepriateľmi sociálnej legislatívy (dokonca aj zákazu detskej práce) ako trvalých prostriedkov politiky. Vedome či nevedome stále ponúkajú intelektuálny systém ospravedlňovania existujúceho ekonomického režimu, ktorý, napočudovanie, podporujú – akoby z irónie – ako režim individuálnej slobody pre všetkých.

Avšak väčšina tých, ktorí sa dnes nazývajú liberálmi, uznáva princíp, že organizovaná spoločnosť musí využívať svoje sily na ustanovenie podmienok, v ktorých môže masa jednotlivcov disponovať skutočnou, nielen právnou slobodou. Svoj liberalizmus definujú konkrétnym programom opatrení, smerujúcim k tomuto cieľu. Sú presvedčení, že koncepcia štátu, ktorá obmedzuje jeho aktivity na udržanie poriad-

ku medzi jednotlivcami a na zabezpečenie nápravy, ak niekto poruší politickú slobodu druhého, ktorú mu dáva zákon, je v skutočnosti len ospravedlňovaním surovosti a nerovnosti existujúceho poriadku. V dôsledku tohto vnútorného rozštiepenia liberalizmu bol jeho neskorší vývin neistý a plný zmätkov. Dedičstvo minulosti stále spôsobuje, že mnohí liberáli, ktorí veria v ušľachtilé využitie moci organizovanej spoločnosti na zmenu podmienok, za akých sa ľudské bytosti združujú, však zotrávajú iba pri ochranných a zmiernujúcich opatreniach – čo je skutočnosť, ktorá čiastočne vysvetľuje, prečo iné smery vždy poukazujú na „reformu“ s pohrdaním. Predmetom ďalšej kapitoly bude preto zobraziť krízu liberalizmu, *slепú uličku*, v ktorej sa teraz takmer nachádza, a pomocou kritiky nedostatkov raného liberalizmu navrhnúť spôsob, akým môže liberalizmus túto krízu prekonať a obrodíť sa ako celistvá, akcieschopná sila.

Z anglického originálu preložil Emil Višňovský

POZNÁMKY

- 1 V myšliach tvorcov ústavy nebolo pravdepodobne touto klauzulou zamýšľané nič viac než požiadavka umožniť Kongresu vydávať nariadenia ohľadom ciest, riek a prístavov. V nasledujúcej praxi sa táto moc nevyužívala väčšmi než na poskytovanie limitovaných sociálnych služieb ekonomicky slabým.
- 2 *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1789) – pozn. prekl.
- 3 Článok o Benthamovi v *Encyklopédii sociálnych vied*, zv. II, str. 519.
- 4 Vo význame „Nech to urobí niekto druhý“ – pozn. prekl.
- 5 Dewey tu má zrejme na mysli Benthamovu prácu *A Fragment on Government* (1776) – pozn. prekl.
- 6 Oliver Wendell Holmes, Jr. (1841-1935) bol významný sudca Najvyššieho súdu USA, vo svojom právnom myslení ovplyvnený pragmatizmom – pozn. prekl.
- 7 Albert Venn Dicey: *Lectures on the Relation between Law and Public Opinion in England during the Nineteenth Century*. London: Macmillan and Co., 1905 (2d ed., 1914.) – pozn. prekl.
- 8 Thomas Hill Green (1836-1882) bol významný britský idealistický filozof (oxfordský hegelian), ktorý svojou koncepciou „sociálneho liberalizmu“ ovplyvnil aj Deweyho – pozn. prekl.